

4. Лелекова О.В., Іванова А.В. Разработка методики отелосения станковой темперной и монументальной живописи // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. — М., 1981. — № 7 (37). — С. 153.

5. Лелекова О.В., Іванова Ф.В. Разработка методики отелосения записей станковой темперной и монументальной живописи // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. — М., 1981. — № 7 (37). — С. 153.

6. Іванів Б.І., Почекава А.І. Актуальність методики розширення запису в темперному малярстві // III Міжнародна науково-практична конференція. Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток. ННДРЦУ, м. Київ, 2001 р. Тези доповідей. — С. 50–52. Автор доповіді розглядає досвід розширення за методикою, розробленою Лелековою О.В.; Карпюк В. Розробка методики розширення настиного живопису в Михайлівському соборі Видубицького монастиря, м. Київ; V Міжнарод. наук.-практич. конф. Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток. 24–27 травня 2005 р., м. Київ. ННДРЦУ. Тези доповідей. — С. 128. Автор доповіді повідомляє про розроблений ним метод розширення настиного живопису, що власне складається із комбінації двох методів — “в суху” та впливу парами розчинника; V Міжнарод. наук.-практич. конф. Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток. 24–27 травня 2005 р., м. Київ. ННДРЦУ. Тези доповідей. — С. 247. Автор доповіді повідомляє про досвід розширення за методикою “в суху”, що відбувався в рамках стажування при Київській академії мистецтв.

Неоніла Зайченко

доцент, кандидат філологічних наук

Олександр Юденко

завідувач кафедри іноземних мов НАОМА

Культурологічне підґрунтя викладання іноземних мов

Традиція вивчення іноземних мов з урахуванням їхнього культурологічного (країнознавчого) потенціалу є досить давньою. Її започатковано наприкінці XIX ст., коли на I з'їзді викладачів живих іноземних мов пролунав заклик поставити у центр вивчення живої (на відміну від санскриту, давньогрецької чи латини) іноземної мови не схеми, граматичні конструкції, а загальноживане мовлення. Але ще раніше, в першій половині XIX ст., представники загальновідомої течії *Wörter und Sachen* (“слова і речі”) Х. Шухардт і В. фон Вартбург обстоювали принципи аналізу лексики у зв'язку з культурою та історією народу, наголошуючи на важливості культурологічного підходу в етимологічних та лексико-графічних розвідках.

Упродовж наступного століття ця думка не лише утвердилася в науковому обігові, але й уречлилася в практиці викладання (вивчення)

іноземних мов, у тому числі й української, котра набула цього статусу. Слід, проте, зауважити, що науковці різних галузей знань, дотичних до цієї проблеми, не заперечуючи якнайтіснішого зв'язку мови і культури, по-різному витлумачують його сутність.

У спеціальній літературі представлено принаймні чотири точки зору на співвідношення мови і культури: 1) як співвідношення цілого та частини (мова — компонент, елемент, частина, явище, одна з іпостасей культури тощо); 2) мова — дзеркало культури, філософії, нерідко єдине джерело історії народу та його духу; засіб вираження культури і под.; 3) мова — одна з форм культури, одна з форм вербалізації різних сторін культури, її акумулятор; 4) мова-творець культури, мова її розвитку. Не вдаючись до аналізу зазначених підходів до взаємозв'язку мови і культури, наголосимо тут лише на тому, що, на нашу думку, в лінгводидактичному плані є важливим урахування всіх граней цього співвідношення, а особливо — конструктивної, відображальної, виражальної, пізнавальної і регулятивної здатності мови. В аспекті лінгводидактики іноземних мов особливої ваги набуває теза про функціональну взаємозалежність мови і культури, про умовність відокремлення мови, культури одне від одного.

Для практики викладання іноземних мов, безумовно, цінною є та частина наукового доробку О. Потебні, в якому він осмислює загальновідомі положення В. фон Гумбольдта про зв'язок цих феноменів і долає однобічний погляд видатного лінгвіста XIX ст. О. Потебня неодноразово зауважував, що мова є не лише продуктом, але й фіксатором історико-соціального розвитку, найважливішим виявом і проявом якого є, зокрема, й духовна культура. Живою схованкою людського духу, багатющою скарбницею давнього життя народу, його сподівань, розуму, досвіду й почувань називав мову будь-якого народу П. Мирний. Свого часу М. Грушевський зауважив, що весь культурний запас зберігається рідною мовою, а наш славетний сучасник О. Гончар схарактеризував мову як генфонд культури.

Як і будь-яка інша, українська мова є засобом формування, формулювання, вираження, закріплення і збереження думки в індивідуальній свідомості. Але ж сама мова, як відомо, існує, живе й розвивається в суспільній свідомості, накопичуючи (акумулюючи) в своїх одиницях, формах, структурах, текстах, дискурсах багатющий культурологічний потенціал, в якому органічно поєднуються загальнолюдські, регіональні й національно-специфічні відомості. Саме ця обставина уможливила реалізацію лінгвокраїнознавчого аспекту викладання іноземних мов: відштовхувачись від загальнолюдського в мовній картині світу, базуючись на ньому, розкрити закодану у вербальній площині мови національно-самобутню складову культури.

Для викладання іноземних мов плідними, на нашу думку, є також ті концепції культури, котрі виходять із інформаційно-діяльнісних засад. Слушність і ефективність таких концепцій зумовлюється тим, що витлумачення сутності культури в них певною мірою зорієнтовано на генетичні

й функціональні зв'язки її з мовною (мовленнєвою) діяльністю. Як зазначає М. Алфіренко, “інформаційно-діяльна специфіка людського спілкування — не в самоцінному володінні неуспадкованої пам'яті, а в наявності особливих систем накопичення, збереження й передачі колективної інформації, найважливішою з яких є мова” [1, 4]. До цього варто додати, що запорукою адекватного міжкультурного спілкування іноземною мовою є наявність у свідомості й тезаурусі мовної особистості загальнолюдських і національних елементів культури. Що ж до власне мови (мовлення), то найбільш повно її культурологічний потенціал закарбовано в номінативних мовних одиницях, передовсім у слові. Саме тому розкриття національно-культурної семантики слова розглядається як основа, підґрунтя формування комунікативної компетенції при вивченні іноземної мови.

Загальновідомо, що національна самотуність мови виявляється вже в засобах первісного найменування, в так званих внутрішній формі вмотивованих слів, що певною мірою розкриває специфіку національного світобачення й світосприйняття. Проілюструємо сказане кількома назвами всім відомої рослини кульбаби: рос. — одуванчик, польськ. — *dmuchawiec*, чеськ. — *rampeliška*, нім. — *Zöwenzahn* (“лев'ячий зуб”), *Butterblume* (“масяна квітка”), швед. — *måskros* (“черв'як і троянда”), ісп. — *amargón* (“гіркий”). Як бачимо, в основу найменування покладено як подібні ознаки рослин (російська, польська, чеська мови; українська і чеська), так і відмінні (шведська, іспанська, німецька).

Неоцінений культурологічний потенціал закладено в тематичних групах лексики, пов'язаних з історією, звичаєвою та побутовою культурою, з політичними, соціальними, ідеологічними, релігійними інституціями певного етносу. Тому однаково багато важить у викладанні іноземних мов і добір текстів, що містять лінгворесалії (в практиці перекладу послуговуються в цьому випадку частіше терміном “безеквівалентна лексика”), і методично грамотна система роботи над цими одиницями в іншомовній аудиторії. Принагідно зауважимо, що особливе місце у вивченні української мови іноземцями слід відводити лексичним одиницям, що відбивають реалії різних періодів становлення й розвитку української держави. Йдеться, зокрема, про перехід так званих “советизмів” (неологізмів, що з'явилися після 1917 року) в розряд історизмів (комнезамовець, боротьбіст, студбатівець). Натомість поряд із “класичними” історизмами (гайдамака, яничар, братчик) у свідомості носіїв сучасної української мови ціла низка історизмів ніби впливає із забуття в реальне життя сьогоденнішого України, набуває яскравих рис національної самотунності: *Духовна Республіка*, про яку мріяв мандрівний філософ Григорій Сковорода; *сковородизм* як визначення певного способу буття. Повертаються до нашої свідомості слова *гетьман*, *отаман*, *кошовий*, *жовтоблакитний* тощо, нерідко змінюючи свою оцінність у новому соціокультурному контексті.

Рідна мова висвітлює національний характер і національні атрибути психіки, в ній вербалізується членування світу в традиційних саме для

цього народу порівняннях, символах тощо. Мова є своєрідним лакмусовим папірцем асоціацій. Якщо для українців “сталомом” білого кольору є *сніг* і *полотно* (пополотніти), то для узбеків — це *бавовна*, для киргизів і казахів — *молок*.

У лексичній мікросистемі кольоропозначень з їхнім символічним, часто етноспецифічним змістом, загалом закладено значний країнознавчий потенціал. Наведемо декілька паралелей української та інших мов:

- *залитися до позеленіння* — нім. sich grün und blau ärgern
- *позеленіти від злості* — (зелений, синій) англ. to turn green with anger
- *чорна заздрість* — нім. der gelbe (жовта) Neid; gelb vor Neid werden (пожовтіти від заздростів); англ. — to turn green with envy (позеленіти від заздростів)

Певна річ, слід узяти до уваги, що семантика кольоропозначень у побутовому й сакральному сприйнятті не завжди збігається навіть у межах однієї культури, не говорячи вже про інші етнокультури. Загальновідомо є відмінності між кольорами жалоби, скорботи: *чорний* — у західній і *білий* — у східній традиції. Знання символіки кольоропозначень є вкрай необхідним у певних ситуаціях, де саме вони розкривають сутність характерів, подій, стосунків тощо. Порівняймо, приміром, семантику кольорів християнської ікони: *червоний* — мучеництво; *зелений* — учительство; *білий* — моральна чистота; *коричневий* — терпіння; *золотий* — шляхетність. До речі, китайські студенти — майбутні художники не відразу при звичаються до нових для них кольоро-семантичних кореляцій. А вже в китайській міфопоетичній, релігійній традиції певні кольори є невіддільним атрибутом складної ієрархічної організації всесвіту, в якому перехресчуються “просторовий”, “календарно-часовий”, “тваринний”, “колористичний” і подібні коди. Варто згадати також кольори-символи традиційної пекінської опери, без адекватного розшифрування яких втрачається глибинний зміст образів, котрі актори створюють на сцені: *червоний* одаг символізує доброту, мужність героя; *чорний* (!) — чесність; *білий* — хитрість, брехливість; *зелений* або ж *блакитний* — колір демонів, духів, злих сил; *золотий*, *срібний* — ознака шляхетності.

У процесі навчання іноземної мови вкрай важливим є подолання певних стереотипів, що властиві тому чи іншому етносові. Йдеться, зокрема, про так звані культурні стереотипи, а також про стереотипи мовлення.

Стереотипи загалом є тим містком, який об'єднує сприйняття, мислення і мову: саме через них до концептуальної країни світу включається побутове уявлення про світ, зафіксоване даною мовою в окремих словах, різних словосполученнях (*хитрий як лис*, *по-материнському*, *стрункий як смерека*, *накаркати* тощо). Культурні стереотипи (їх часто називають ще квазістереотипами) виступають у ролі хранителів немотивованих, з точки зору побутової свідомості, властивостей реалій, які є суттєвими для певної лінгвокультурної спільноти. Вони пов'язані з фольклорно-літературною, філософською, історичною та іншими традиціями, забобонами тощо, які

пересічним носіям часто невідомі. З розширенням навчального контингенту за рахунок китайських студентів на особливу увагу заслуговують порівняльні дослідження джерел, образів та змісту квазістереотипів у західних та східних традиціях, асоціативно — конотативні поля в українській та китайській культурах зокрема. Згадаємо хоча б символи розлуки з батьківщиною: евшан-зілля в українців і гілочки верби в китайців. Не знаючи останнього, не можна зрозуміти поетичні рядки Бо Цзюй: “У ивы обломаны длинные ветви, в них меньше ветра весеннего” (гнучкі і тоненькі гілочки ламали на пам’ять про рідну домівку, прощаючись перед дорогою.)

Важливим джерелом квазістереотипів у будь-якій мові є все те, що людина сприймає відчуттями, — природа, флора, фауна тощо. Саме тому їхня образна основа є різною у представників різних етносів. Так, в усталених позитивних асоціаціях киргизів, монголів, арабів та інших історично кочівних народів надзвичайно широко представлені *кинь*, *верблюд*, *тутові дерева* — постійний поетичний образ давньої класичної китайської поезії. До речі, *фусан* (букв. “тутове дерево, що тримає”) — це китайська модифікація світового дерева [2], а шовківництво, яке не могло обійтися без цього дерева, відомо в Китаї ще з III тисячоліття до н.е. Порівняймо також українські флористичні символи *вербу*, *калину*, *тополю*, *російську березу*, *литовську липу*. При порівнянні символів-квазістереотипів у слов’янській (українській та російській зокрема) і в англійській традиціях виявляється, що на відміну від нас у побутовій свідомості англійців значно ширше представлена міфологія.

Навчаючи студентів іншомовного мовлення, викладач має повною мірою використати багатющий культурологічний потенціал мовленнєвих стереотипів повсякденного спілкування.

У мовленнєвому етикеті кожного народу відбиваються, поряд із спільними для багатьох етносів, також специфічні формули мовлення, частина з яких може видатись дивними, нелогічними. Порівняймо, наприклад, жартівливі побажання удачі в деяких мовах:

- рос. — ни пуха, ни пера!
- чеськ. — Zlom vas (“зламай шию”)
- нім. — Hals und Beinbruch (букв. “зламати голову і ногу”).

Природне з точки зору українця побажання хворій людині “*ождууйте*”, хоча й має еквівалент у польській мові (“*życzę zdrowia*” або “*niech rap wyzdrowiał!*”), але не вживається взагалі в подібній ситуації спілкування. “Автоматичні” побажання українців “Будь здоров, помившись!”, “С лёгким паром!” у росіян — і недоречність подібних стереотипних формул в інших етнокультурах в аналогічній ситуації.

Навіть близькосторідні мови, маючи одні й ті ж самі виражальні засоби, послуговуються ними в різних ситуаціях мовлення. Так, розгалуженість деминутивної лексики є характерною як для української (російської), так і чеської мов. Але у сфері обслуговування, зокрема в ситуації “продавешь — покупецъ” носії перших двох мов широко використовують

таку лексику, виступаючи в ролі покупця (“а ковбаска свіженька?”), між тим як у чеській мові це “прерогатива” продавця.

Слід також взяти до уваги так звані вибіркові форми мовлення: про що говорити, яких тем чи виразів уникати. Відомо, наприклад, що японці воліють не вживати заперечення. На питання господині, чи не хоче гість ще чаю, питомий японець відповів: “Спасибі, мені вже й так добре” (пор. український стереотипний вираз: “Дякую, не треба”). В арабському соціумі, натомість, питання “Чи не хочете чаю?” означає натяк на те, що гості надто довго “засиділись”. В японській культурі прощання передається за допомогою фрази “Я вам дуже заважав”, неначе підкреслюється прагнення того, хто говорить, заглибити незручності, яких на його думку, він завдав співбесідникові.

Хто з нас не знає славнозвісних рядків “Гей, наливайте повнії чари, щоб через віння лилося, щоб наша доля нас не дуралась, щоб краще в світі жилося”? Бажаючи тим самим шастати й повноти життя, не слід, однак, забувати, що, наприклад, у давній угорській традиції повна чарка гостеві символізує побажання на зразок “щоб ти захлинувся нею!”.

Насамкінець зупинимось ще на одному дуже цікавому культурологічному прощарку мови, на так званих реляційних одиницях — елементах морфологічного, словотвірного рівнів мови зокрема. Особливість цих одиниць полягає в тому, що свою національно-культурну специфіку вони набувають здебільшого в дискурсі, у мовленні, в тексті. Р. Зорівчак цілком слушно визначає їх як структурно-конотативні реалії, що несуть додаткову вторинну інформацію і значний заряд художньо-естетичної експресії” [3, 157–158]. Йдеться про такі явища української мови, як клична форма, пошання множина, суфіксальні форми із значенням здібності, пестливості. У зв’язку з цим не можна оминати увагою невербальні алергоричні асоціації за граматичним значенням, які виявляються в уособленні. Цей тип асоціацій властивий художньому відображенню дійсності та самовираженню. Він реалізується лише в рамках граматичних категорій даної мови, інакше кажучи, є національно зумовленим. Звернімося до української поезії, зокрема до балади Т. Шевченка “Тополя”. У цій баладі, створеній у руслі народнопоетичної традиції, загальнолюдське уявлення про перетворення людини на рослину конкретизовані за допомогою національно-специфічної символіки: дівчина-тополя, калина; козак — дуб, явір. У тексті оригіналу принциповим для його повного (з т. д. змісту і форми) сприйняття носієм мови є те, що граматичний рід іменника тополя і природна стать у слові дівчина збігаються. Відтак, переклад відповідником чоловічого роду в російській, чеській, словацькій мовах втрачає що функціонально-смыслову і культурологічну домінують оригінального твору [4].

Певна річ, ми торкнулись у нашій розвідці далеко не всіх аспектів, що стосуються культурологічного підґрунтя викладання і вивчення іноземних мов. Детального аналізу і висвітлення потребують, зокрема, такі питання, як фонові знання носіїв мови, національно-культурна специ-

фіка невербальної комунікації, культурно марковані одиниці в текстах різної стильової приналежності — художніх, публіцистичних тощо. У прикладних цілях нині вкрай важливим, на нашу думку, є виявлення і опис контексту української культури, в тому числі роль міфотворчості, художньої літератури, засобів масової комунікації. Не менш цікавою і недостатньо вивченою проблемою є виявлення “норм мовленнєвої свідомості” (Б. де Куртене) і національно-культурних стандартів мовленнєвої поведінки, ролі їх у навчанні іноземців української мови, а також аналіз сходжень і розходжень у мовній категоризації світу українською та рідною мовою студентів (або ж навпаки) і використання результатів такого порівняння для ефективного навчання іноземних мов на їхньому культурологічному підґрунті.

1. Алифиров Н.Ф. Язык — сознание — культура: Проблемы взаимодействия // Язык и культура. Третья международная конференция. — К., 1994. — С. 3—10.

2. Китайская мифология // Мифы народов мира: В 2-х т. — Т. I. — М., 1980. — С. 652—662.

3. Зоричак Р.П. Реалія і переклад. — Львів, 1989.

4. Зайченко Н.Ф., Паламарчук О.Л. Про деякі лінгвокраїнознавчі аспекти перекладу (На матеріалі перекладів поезії Т.Г. Шевченка на близькосторідні мови) // Дослідження творчості Т.Г. Шевченка. — К., 1982. — С. 34—42.

НАУКОВИЙ ПОШУК

Юрій Єгоров

головний архітектор міста Умань Черкаської області

Тенденції формування архітектурно-ландшафтного середовища історичних міст України

Малі і середні історичні міста — як проміжні населені пункти між великими містами і сільськими поселеннями — поєднують у собі риси і міського й сільського способів життя. Це пояснюється передусім наявністю унікальної історико-культурної спадщини, характером ведення домашнього господарства, виробництва сільськогосподарських продуктів на власних присадибних ділянках тощо. Отож, малі і середні міста потребують особливого, диференційованого, підходу до їхнього планування, формування забудови, до типів і поверховості громадських та житлових будинків.

У проектних містобудівних розробках радянського періоду недостатньо враховувалися відмінності в укладі життя, які залежать від типу поселень, ролі останніх у системі розселення, масштабів й активності розвитку регіональних особливостей та місцевих традицій. При цьому і в процесі виконання генеральних планів міст домінував комплексний техніко-економічний метод, який передбачав вирішення проблем містобудування і агломерування через оптимізацію окремих процесів, головним чином екологічно складових, у тому числі першочерговий розвиток промисловості з опрацюванням зв'язків житла з місцями прикладання праці і обслуговування. Це вирішувалося на основі домінування кількісних показників, транспортних та розпланувальних складових у регламентований час планування містобудування. Тому цей метод можна умовно назвати техніко-економічним, розпланувально-транспортним варіантом забезпечення формування та розвитку міста.

З наведеного постає необхідність спеціального дослідження тенденцій та проблем, розробки нового підходу до містобудівних основ проектування, формування і розвитку історичних міст, з урахуванням розміщення та утворення архітектурно-ландшафтного середовища, їхньої просторово-часової динаміки, екологічних умов на базі впровадження нової методики формування міст, розробки відповідної моделі та містобудівних нормативів на довгостроковій, сталій основі.